

МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 8-9 КЛАСАХ

*Ніна ГОЛУБ,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу навчання української
мови і літератури, Інститут педагогіки
НАПН України*

У статті обґрунтовано доцільність введення мовленнєвих жанрів у практику навчання української мови учнів загальноосвітньої школи, проаналізовано наявні класифікації мовленнєвих жанрів. На основі аналізу наукової літератури дібрано й згруповано мовленнєві жанри для апробування їх на уроках української мови. З огляду на провідну діяльність учнів визначеного віку, запропоновано передусім три групи фатичних жанрів (жанри, що сприяють налагодженню гармонійних стосунків; жанри, що погіршують міжособистісні стосунки; жанри, що сприяють підтриманню й розвитку добрих взаємин), розроблено алгоритм упровадження їх у мовленнєву практику учнів 8-9 класів й рекомендації щодо реагування на жанри другої групи.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, теорія мовленнєвих жанрів, мовленнєвий жанр, комунікативна ситуація, комунікативна поведінка, фатичні мовленнєві жанри, мовна особистість.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок її з важливими науковими чи практичними завданнями. Чинний Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти «ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного й діяльнісного підходів [9, с.5]». Згідно з особливостями компетентнісного підходу результатом процесу навчання є сформовані компетентності. Однією з життєво найважливіших компетентностей є комунікативна, що для навчального предмета «Українська мова» є водночас предметною і ключовою. Предметну комунікативну компетентність (далі – КК) розглядаємо як готовність (здатність) мовця

«успішно застосовувати здобуті знання мови, набуті вміння й навички в різноманітних комунікативних ситуаціях у процесі навчання української мови [12, с.59]». Ключова КК відображає певний «комунікативний досвід людини поза сферою навчання української мови (на інших уроках, у громадських місцях, у сфері обслуговування, міжособистісного спілкування та ін.) [12, с. 59]». Ознакою успішного застосування КК як ключової є реалізація комунікативного досвіду поза межами школи у доступних для конкретного віку сферах суспільства.

Оскільки і процес формування КК, і результативний етап його передбачають наявність ситуації, важливого значення набуває теорія мовленнєвих жанрів (далі – ТМЖ), що «стає однією з небагатьох задіяних на практиці моделей комунікації, що враховують такі важливі параметри, як ситуація і сфера спілкування, стиль, інтенційний фактор, форма мовлення, у т.ч. способи оформлення початку й кінця промови, передавання ініціативи в діалозі, а також стратегій й тактики ведення комунікації [7, с. 10]». Зарубіжні й вітчизняні дослідники (Бацевич Ф., Вежбіцька А., Гайда С., Дейк ван Т.А., Дементьев В., Мінський М., Сиротиніна О., Філлмор Ч. та ін.) поняття «мовленнєві жанри» (далі – МЖ) розглядають у контексті КК. Тому ця інформація набуває актуальності, адже одне із найголовніших завдань шкільної мовної освіти – сформувати компетентного мовця. До того ж, життя за межами школи не ставить перед учнями завдання визначити дієвідміну, виконати фонетичний розбір слова, дібрати синонім, накреслити схему складного речення, написати твір-роздум чи провідміняти числівник. В умовах, коли активно розвивається антропологічний напрям науки про мову, коли в лінгвістиці превалюють дослідження функціональних особливостей і можливостей мови, теорія і практика навчання мови у школі не може бути орієнтованою на системно-структурну парадигму. «Для найбільш повсякденного почуття й найглибшої думки, – писав В. Гумбольдт, – мова виявляється недостатньою, і люди споглядають на цей невидимий світ, як на далеку країну, куди веде їх лише мова, ніколи не доводячи до цілі. Будь-яке

мовлення у високому сенсі слова є боротьба з думкою, у якій відчувається то сила, то безсилля [5, с. 378]».

Кожна людина щодня стає свідком чи учасником багатьох подій, ситуацій, у яких необхідно прийняти певне рішення, пояснити, попросити вибачення, запропонувати, спланувати, застерегти, відмовити, поспівчувати тощо. І саме це треба вміти робити засобами мови правильно, щоб ситуацію спрямувати в русло гармонізації стосунків, а не наростання напруги, конфронтації.

Аналіз останніх досліджень. Про актуальність проблеми МЖ у близькому зарубіжжі свідчать не лише численні праці, але й чинні школи жанрознавства: *Саратовська* (Балашова Л., Гольдін В., Дементьєв В., Дубровська О., Назарова Р., Паршина О., Сиротиніна О., Сєдов К., Тарасова І., Федосюк М., Хижняк С. та ін.), *Волгоградська* (Карасик В., Леонтєв В., Маркова Л., Слишкін Г., Шаховський В., Чигридова Н. та ін.), а також Московська, Пермська, Воронежська, Новосибірська та ін.

В. Дементьєв констатує, що історія ТМЖ «ознаменувалася низкою важливих досягнень на шляху осмислення функціонування мови й мовленнєвої системності [7 с. 7]». Інші вчені (Карасик В., Слишкін Г.) жанрове оформлення комунікативної поведінки відносять до основних постулатів комунікативної лінгвістики, що являють собою узагальнення концепцій, розроблених у різних галузях науки про мову [11].

Польська дослідниця А.Вежбіцька дійшла висновку, що суспільне життя можна уявити як величезну сітку актів мови (*у працях автора акт мови = МЖ, Н.Г.*). Сама історія, за висновками вченої, «ґрунтується на мовленнєвих актах (погрозах, засудженнях, пропозиціях, вимогах, переговорах, умовах тощо). Але й приватне людське життя складається значною мірою з мовленнєвих актів. З ранку до вечора запитуємо, відповідаємо, сперечаємося, аргументуємо, обіцяємо, хвалимося, сваримо, скаржимося, відмовляємося, когось хвалимо, дякуємо, звіряємося, докоряємо, робимо зауваження тощо. Водночас, з ранку до вечора намагаємося

зінтерпретувати те, що нам кажуть інші, тобто зрозуміти, яких мовленнєвих актів уживають. Власне щоразу, коли хтось починає говорити у нашій присутності, намагаємося класифікувати сказане як той або інший тип мовленнєвого акту [2, с.31]».

В українській лінгвістиці й лінгводидактиці МЖ досі належно не досліджені й не оцінені теоретиками й практиками. Окремі аспекти проблеми виявляємо у працях Ф. Бацевича, І. Корольова, І. Паславської, Р. Помірка, О. Селіванової, О.Горошкіної та ін.

Аналіз теорії лінгвістики дав змогу виявити багато важливих для теорії й практики навчання української мови результатів. Переконана, що невдовзі ці матеріали будуть актуалізовані у лінгводидактиці, нині ж спробуємо робити перші кроки у цьому напрямі.

Мета статті – обґрунтувати доцільність уведення мовленнєвих жанрів у практику навчання української мови учнів загальноосвітньої школи, запропонувати способи упровадження їх у практику навчання української мови учнів 8-9 класів.

Виклад основного матеріалу. Аби переконати практиків у важливості активізації МЖ у щоденній практиці навчання української мови, звернемося до праць М.М. Бахтіна. У матеріалах досліджень автора виявляємо такі аргументи:

1. ТМЖ пропонує універсальний підхід до мовленнєвої поведінки людини, механізмів породження й інтерпретації текстів.

2. Знання ТМЖ дає змогу людині почуватися впевнено у багатьох життєвих ситуаціях, повніше і яскравіше розкривати свою індивідуальність, варіювати ситуацію спілкування, реалізувати вільний мовленнєвий задум.

3. МЖ організують мовлення практично так само, як його організують граматичні форми. Навчаючись відливати власне мовлення в жанрові форми і чуючи чуже мовлення, вже з перших слів людина вгадує його жанр, певний об'єм (тобто приблизну довжину мовленнєвого цілого), певну композиційну побудову, передбачає кінець, тобто з самого початку має

враження мовленнєвого цілого, котре потім лише диференціюється в процесі мовлення [1].

Про актуальність МЖ пишуть і сучасні дослідники. Привертають увагу висновки К. Седова, який, як і М. Бахтін, називає жанровий принцип одним із центральних в осмисленні природи функціонування соціальних механізмів вербального мислення та його різновиду – мислення дискурсивного, пояснюючи цим важливість наявності у свідомості носія мови мовленнєвих жанрів у вигляді фреймів, сценаріїв, що є керівництвом до дії в певній соціально важливій ситуації спілкування. З МЖ дослідник тісно пов'язує уявлення про мовленнєву роль нормативної, прийнятої в суспільстві манери мовленнєвої поведінки, яка відповідає статусу мовної особистості. Норми жанрово-рольової комунікативної взаємодії, на переконання автора, повинні «становити особливий предмет риторики як науки про ефективне спілкування людей», а МЖ варто розуміти як мовне оформлення типових ситуацій соціальної взаємодії людей [13, с. 38].

За висновками К. Долініна, відносно одноманітність мовленнєвої поведінки членів певного соціуму в стандартних комунікативних ситуаціях (КС) «забезпечує механізм *рольової поведінки*: стандартна КС, яку суб'єкт мовлення співвідносить з типовою «контекстною моделлю» (Ван Дейк), задає типовий образ адресанта – мовленнєву (жанрову) роль, поведінка у межах якої регулюється жанровими, соціально встановленими приписами і/або взаємними очікуваннями партнерів [10, с. 9].

Жанр визначає певні норми комунікативної взаємодії, однак кожна жанрова дія має унікальні властивості. Неповторність її пов'язують із неповторністю комбінації складників комунікативної ситуації соціальної взаємодії, що надає мовній особистості велику свободу вибору манер мовленнєвої поведінки всередині жанрового спектаклю, відповідно різні жанри дають учасникам спілкування неоднаковий набір можливостей.

Ф.Бацевич обґрунтовує появу категорії «мовленнєвий жанр» необхідністю адекватного розуміння природи й організації дискурсу. Таким

чином, МЖ учений розглядає як «типовий спосіб побудови мовлення в конкретній ситуації, призначений для передавання певного змісту; розгорнуту мовленнєву побудову, що складається з певної кількості мовленнєвих актів, у яких комунікативний намір кожного мовця підпорядкований його стратегії й тактиці [2, с. 225]».

Для зручності користування жанрами й добору їх варто визначитися із типологією й орієнтуватися на загальний перелік МЖ. У лінгвістиці виявляємо багато спроб класифікувати МЖ за різними ознаками (Арутюнова Н., Баранов О., Дементьев В., Сиротиніна О., Федосюк М., Шмельова Т., Седов К. та ін. вчені).

Дослідники називають різні класифікаційні ознаки: комунікативну мету, концепцію автора, концепцію адресата, подійний зміст, комунікативне минуле, комунікативне майбутнє, параметр мовного втілення (Т.В. Шмельова), породження мовлення (В.В. Дементьев), структуру й модель дискурсу і комунікації загалом (Н.Д. Арутюнова) тощо. Найбільш відомий у сучасній науці підхід Т. Шмельової до створення моделі МЖ – це визначення семи жанроутворювальних параметрів (так званий «паспорт МЖ»); зокрема дослідниця виділяє такі МЖ:

1. *За комунікативною метою*: інформаційні (повідомлення, підтвердження, запит, заперечення інформації, згода з думкою або заперечення її); оцінні (похвала, огуда, схвалення, докір); етикетні (привітання, вибачення, призначення на посаду, прощання, оголошення війни тощо); імперативні (наказ, прохання, заборона, порада, рекомендація, інструкція, обіцянка, зобов'язання тощо).

2. *За концепцією автора* (адресанта): свій/чужий, старший/рівний/підлеглий; авторитетний/неавторитетний; такий, що має/не має повноважень; більш/менш поінформований; зацікавлений/незацікавлений тощо.

3. *За концепцією адресата* (враховує аналогічні параметри).

4. *За подійним змістом* передбачає віднесеність/невіднесеність до особистісної сфери автора або адресата, часову перспективу події, оцінку події; важливою є кількість подій (епізодів, вчинків).

5. *За комунікативним минулим*, враховуючи те, що передує жанру, виділяє МЖ реактивні й ініціативні.

6. *За комунікативним майбутнім* визначає стандарти спілкування, що передбачають певну послідовність появи одних МЖ за іншими: наприклад, після прохання виникає згода або відмова, після запитання – відповідь та ін.

7. *За параметрами мовного втілення* – це спосіб мовного оформлення, за допомогою якого МЖ доходить до його адресата (наприклад, заповнення формуляра чи складна творча праця, що супроводжує написання роману) [15].

Загальною особливістю всіх типологій, на яку звертають увагу вчені, є чітке протиставлення жанрів інформативного й фатичного мовлення. У наукових працях В.Дементьєва і Т.Винокур основою для класифікації визнано ідею двох полярних комунікативних задумів – *фатики* (введення в спілкування) й *інформатики* (введення в спілкування для повідомлення). М. Федосюк розрізняє елементарні (повідомлення, похвала, привітання, прохання тощо) й комплексні МЖ, що формуються з елементарних; монологічні (заспокоєння, переконання, умовляння) й діалогічні (бесіда, дискусія, суперечка, сварка) [14].

З огляду на важливість етичного й психологічного аспектів спілкування школярів нашу увагу у типології фатичних мовленнєвих жанрів (далі – ФМЖ) В. Дементьєва привертають такі: ФМЖ, що погіршують міжособистісні стосунки у прямій формі (образа, з'ясування стосунків, сварка); ФМЖ, що покращують міжособистісні стосунки у прямій формі (доброзичливі душевні розмови, зізнання, компліменти, сповіді/проповіді тощо) і ФМЖ, що погіршують стосунки у прихованій формі (різновиди іронії, знущення, розіграш)[8, с. 38].

Щоб визначити жанри для апробування на уроках української мови, скористаємося переліком В. Дементьєва. Загалом автор виділяє 280 жанрів. На першому етапі апробування добір здійснюємо з-поміж фатичних жанрів таким чином:

- 1) ФМЖ, що сприяють налагодженню гармонійних стосунків (для активізації у мовленні): вибачення особисте, вибачення публічне, втішання, застереження, захоплення, зізнання, каяття, комплімент, моральна підтримка, подяка, порада, похвала, прохання, прощення, самооцінювання, співчуття, схвалення;
- 2) ФМЖ, що погіршують міжособистісні стосунки (для аналізу ситуацій): виправдання, висміювання, демагогія, донос, дорікання, звинувачення, знущання (глузування), інвектива (різкий напад), лестощі, насмішка, натяк, нашіптування (наклеп), невдоволення, неправда (брехня), плітки, погроза, приниження.
- 3) ФМЖ, що сприяють підтриманню й розвиткові добрих взаємин (для активізації в мовленнєвій практиці): листівка, презентація, привітання, запрошення, лист на фронт.

Ситуативно визначаємо віднесення до групи таких, наприклад, жанрів, як згода, критика, незгода, обіцянка, осуд, спонукання, тріумфування.

Постає правомірне запитання: як упроваджувати жанри, якщо їх немає у програмі з української мови? По-перше, варто працювати на випередження, по-друге, визначені види МЖ можна впроваджувати за такою схемою:

- 1) МЖ пропонуємо у контексті методу навчання (ситуаційного, методу проєктів, методу вправ, гри тощо);
- 2) МЖ першої й третьої групи дібрані для активізації у мовленні учнів, а жанри другої групи – для аналізу й вироблення стійких правил реагування на них;
- 3) до кожного методу вчитель додає коментар.

Кращому осмисленню жанру сприятимуть своєрідні формулювання суті його, запропоновані А. Вежбіцькою. Наприклад:

Застереження: *кажу:* якщо ти зробиш X, то з тобою може статися щось погане; *думаю,* що ти не хочеш, аби це сталося; *говорю* це тому, щоб ти міг якось уникнути цього.

Подяка: *знаю,* що ти зробив для мене щось хороше; *говорю:* я відчуваю до тебе щось хороше з тієї ж причини; *говорю* це, тому що хочу, аби тобі було приємно.

Привітання: *знаю,* що відбулося щось приємне для тебе; *думаю,* що це сталося тому, що ти щось зробив (чогось досяг); *думаю,* що ти через це дуже радий; *говорю:* я теж цьому радію; *говорю* це тому, що хочу, аби тобі було приємно.

Співчуття: *знаю,* що сталося щось погане для тебе (наприклад, хтось у твоїй сім'ї помер); *думаю,* що ти засмучений через це; *говорю:* і я засмучений з цієї ж причини; *говорю* це тому, що хочу, аби ти був менше засмучений.

Вибачення: *знаю,* що я зробив щось, що було для тебе погано; *думаю,* що ти можеш почувати до мене щось погане з цієї причини; *говорю:* я шкодую, що я це зробив (так учинив); *говорю* це тому, що хочу, аби ти не мав до мене поганих почуттів [4, с. 105-106].

Для учнів важливо не лише володіти знаннями про жанри, але й досвідом активного й доцільного використання їх у мовленнєвій практиці.

Зокрема, під час добору МЖ радять ураховувати таке:

- 1) ситуацію спілкування;
- 2) комунікативну мету;
- 3) характер комунікації (офіційна чи неофіційна);
- 4) сферу мовленнєвого спілкування (побутова, професійна, громадська, наукова, ділова та ін.);
- 5) адресат (активний/пасивний; особистість/колектив/маса; чоловік/жінка; рівний/підлеглий; ровесник/молодший/старший; освічений/неосвічений та ін.);
- 6) кількість учасників спілкування

З огляду на те, що МЖ не передбачені програмою, важливу роль відводимо коментуванню. Наприклад:

Подяку вважають різновидом гарної поведінки. У народі цінують вдячних людей і засуджують невдячність. Особливо пошанується щира вдячність. Засуджують подяку поспіхом. Афористи критично оцінюють недоліки поведінки того, хто дякує (нещирість, лукавство, егоїстичність) і того, кому адресована подяка (розрахунок і прагнення поставити іншу людину в залежність). Мовне й мовленнєве вираження подяки потребує ретельності й особливої тональності. Звертаючись із подякою до людини, обов'язково потрібно дивитися прямо, не відводячи погляду і звертатися на ім'я в кличному відмінку (за В.Карасиком).

Усвідомленню жанрово-композиційних особливостей сприятимуть такі матеріали:

Подяка – соціальна мовленнєва поведінка, що віддзеркалює у висловленні почуття вдячності адресатові за певну послугу, допомогу.

	№ п/п	Етап комунікації	Структура жанру	Формули етикету	
Ввічлива реакція	1.	Кому? (адресат)	Звертання	Друже! Тетяно! Дмитре! Олю! Надіє Марківно! Бабусю!	
	2.	Що? За що? Як?	Власне подяка	Дякую за .. Щиро дякую. Вдячна за.. Дуже вдячна. Безмежно вдячна за.. Висловлюю подяку за.. Спасибі-преспасибі за. Спасибі за ... Висловлюю щирю подяку за...	Допомогу; Підтримку; Привітання; ...те, що дотримала слова; ...те, допоміг мені; ...те, що повірили в мене;

Актуальними в наш час є жанри згоди/незгоди. Спільна для цих жанрів *ситуація*: необхідність дати відповідь на пропозицію. В основу ситуації може бути покладено конструктивну (творчу) чи деструктивну (руйнівну) ідею.

У ситуації, коли пропозиція з різних причин неприйнятна, нерідко виникає *конфлікт*, з якого переважно є два виходи: 1) обґрунтування, що дає змогу підтримувати і далі стосунки; 2) непереконливість, категоричність, що неминуче призводить до руйнування стосунків.

У яких випадках не варто погоджуватися? Виділяють такі причини незгоди:

- 1) *моральні принципи і переконання* (різні уявлення про цінності: про добро і зло, справедливість і несправедливість, доречність і недоречність, корисність і шкідливість); якщо одному учасникові ситуації буде легко підтримати пропозицію про витіснення з колективу чи приниження людини, то інший, маючи належне виховання і погляди, на таку пропозицію легко відповість відмовою;
- 2) *психологічні особливості кожної людини* (є люди, що за складом свого характеру прагнуть співробітництва, дружби, уміють співпереживати, намагаються уникати гострих кутів, конфліктних ситуацій; вони або погоджуються з чимось, або тактовно, ввічливо і м'яко відмовляють; а є інші – конфліктні, що часто бувають у поганому настрої, намагаються нагрубити й зробити комусь неприємно чи боляче, завжди знаходять на що поскаржитися чи висловити невдоволення, покритикувати; одним словом, несуть негативний заряд. Представники цього типу завжди хочуть бути в центрі уваги, на виду. З ними важко домовитися, вони люблять говорити «ні» і з усім не погоджуються);
- 3) *обставини, що склалися*;
- 4) *невизнання іншої точки зору* тощо.

Згода, за тлумачним словником, – це «позитивна відповідь, дозвіл на щось; порозуміння, взаємна домовленість». Отже, *згода* – це ствердна відповідь, що передбачає порозуміння і в результаті – гарні стосунки; а *незгода* – це відмова, непорозуміння і в результаті – розлад стосунків, сварка.

Водночас уміння ввічливо відмовити, заперечити, висловити незгоду – це частина мовленнєвої культури людини, і тому необхідно цей жанр розглядати.

Якщо жанр «згода» матиме простішу структуру: одно- чи двоелементну, де уміщено звертання + формулювання власне згоди (підтвердження власного рішення), рідше – додається обґрунтування, то жанр «незгода», крім *звертання, власне незгоди* повинен обов'язково містити *обґрунтування свого рішення*.

Жанр *вибачення* може означати, що мовець визнає власну неправоту, усвідомлює неввічливість, допущену помилку, сумує через завдану прикрість; засуджує свою поведінку, намагається виправити ситуацію; визнає помилковість власних дій і вчинків. Цей жанр відносять до психологічно важких для мовця й водночас визнають його дуже важливим. Актуалізація його у практику спілкування в учнівському колективі сприятиме зняттю напруги, формуванню щирості й відкритості стосунків, вихованню сильних особистостей.

Важливість вибачення полягає у тому, що цей жанр забезпечує продовження комунікативних контактів у потрібному напрямі. Для ознайомлення зі структурними особливостями цього МЖ пропонуємо таку таблицю:

	№ п/п	Структура жанру	Етап комунікації	Формули етикету	
	Аналіз власних дій	1.	Звертання	Кому?	Софійко! Захарє! Ірино Іванівно!
2.		Власне вибачення.	Що? За що?	Пробач за... Вибачте за... Прошу вибачення за... Прошу пробачення ... Не гнівайтесь на мене за.. Простіть мене за.. Даруйте мені.. Перепрошую за...	... неуважність...; ... те, що сказав учора неправду; ... недостатню увагу... ...те, що не змогла приділити вам достатньо уваги.. ...те, що засмутила Вас своїм вчинком; .. грубість;

				Мені соромно за..	
	3.	Запевнення	Про що?	Обіцяю, що таке більше не повториться. Запевняю, що це вперше і востаннє. Я зробила висновки й усвідомила власну провину.	

Вибір варіантів зумовлений ситуацією спілкування.

Варто уникати таких формул, як «я вибачаюся», «вибачайте».

Варіанти завдань:

1. Прочитайте текст. З'ясуйте, чи можна цей діалог назвати гармонійним. Чому?

- Тату, а навіщо люди будували церкви?
- Щоби в них молитися.
- А для чого?
- Аби вони були здорові, жили довго й не мали біди.
- А ти знаєш якусь молитву?
- Знаю.
- А хто тебе навчив?
- Моя мама.
- А ти можеш мені прочитати?
- Можу.
- Тоді читай.
- Отче наш, іже єси на небесі....(Т.Зарівна).

2. Прочитайте речення. Який комунікативний намір мовців (прохання, захоплення, співчуття, втішання, погроза, вибачення та ін.) у них передано? Проаналізуйте і скажіть, у яких намір зорієнтований на гармонійні стосунки? Запропонуйте свої варіанти окремих речень.

1. Бабко, скільки я чекатиму, поки ти принесеш мені мою ляльку?(Є. Кононенко). 2. Дідусю, вибачте, ми не знали, що сюди не можна (А. Бачинський). 3. Мамо, заспокойся, тобі ж не можна хвилюватися, мамо, матусю!(Є. Кононенко). 4. Покажи, ну покажи, я лише кутиком ока гляну, що

там ворушиться? (С.Майданська). 5. Поглянь, яка красуня! Яка вона горда та пишна Я такої зроду не бачила. У неї золота корона... (С.Майданська). 6. Ану, шкет, гайда звідсіля, тебе ще тут бракувало! (О.Сайко). 7. Яке гарне намисто, мені такого ще ніхто не дарував (С.Майданська). 8. Не плач, коли я виросту, куплю тобі справжнє намисто, цілих вісімнадцять разків (С.Майданська). 9 Я помщуся і з того світу, ти не проживеш віднині жодного щасливого дня (К.Мотрич).

3. Прочитайте текст. Проаналізуйте комунікативну поведінку учасників спілкування. Дайте оцінку їй. Як у цій ситуації уникнути конфлікту?

1.Якось моя подруга Наталка, сівши біля мене на першому уроці, зашепотіла на вухо:

- Ти знаєш, у кого закохалася Катька? Тримайся, бо впадеш! У Ваську Клименка! Це вона мені на вечірці сказала, що він, мовляв, найкращий хлопець у класі! Та тут хіба сліпий не помітить, що він їй просто подобається! От дурепа! І на що вона сподівається? Та він, як дізнається, так засміє її, що вона в іншу школу переведеться! Може, розповісти йому? Ото сміху буде!

- Та він її відразу відшиє! – припустила я.

- Тоді краще поки що не говорити йому нічого, побачимо, що буде далі. Ото тема!

Обидві ми пирснули зі сміху, аж фізичка звернула на нас увагу (О. Сайко).

Художні тексти дають багато можливостей для підготовки до роботи з МЖ. Після розгляду питань і завдань мовного характеру, можна пропонувати учням такі запитання і завдання:

1. Знайдіть фрази, що передають здивування.
2. Якими фразами у тексті передано вибачення (вдячність, небажання спілкуватися, пораду, комплімент та ін.)?

3. Перше (чи інше) речення прочитайте з інтонаціями, що сприяють примиренню.
4. Прочитайте виділені речення. У яких іще ситуаціях їх можна використовувати?
5. Назвіть слова і фрази у тексті, що не сприяють гармонізації діалогу.
6. Випишіть фрази, що виражають нарікання. Доберіть у відповідь їм фрази-втішання.
7. Назвіть пропозицію, висловлену у тексті. Підготуйте свій варіант відповіді (згода чи незгода) й Обґрунтуйте його.

Висновки і перспективи подальших розвідок порушеної проблеми.

Насамперед зазначу, що проблема не вичерпується розглянутими у статті аспектами. З огляду на те, що зі шкільного курсу мови вилучено навіть колись мізерну кількість годин риторики, необхідно наполегливо шукати можливості вивчення МЖ на уроках української мови. Адже активізація їх у мовленнєвій практиці учнів сприятиме забезпеченню тих результатів, на які орієнтують ключові підходи (особистісно орієнтований, діяльнісний і компетентнісний). ТМЖ потребує уваги лінгводидактиків, зокрема активно мають досліджуватися питання добору МЖ й методичних рекомендацій щодо роботи з ними на уроці.

В статье обоснована целесообразность введения речевых жанров в практику обучения украинскому языку учащихся общеобразовательной школы, проанализированы имеющиеся классификации речевых жанров. На основе анализа научной литературы подобраны и сгруппированы речевые жанры для апробирования их на уроках украинского языка. Учитывая ведущую деятельность учащихся определенного возраста, предложено прежде всего три группы фатических жанров (жанры, способствующие налаживанию гармоничных отношений; жанры, ухудшающие межличностные отношения; жанры, способствующие поддержанию и развитию хороших отношений), разработан алгоритм внедрения их в

речевую практику учащихся 8-9 классов и рекомендации по реагированию на жанры второй группы.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, теория речевых жанров, речевой жанр, коммуникативная ситуация, коммуникативное поведение, фатические речевые жанры, языковая личность.

In the article the expediency of input speech genres in practice teaching Ukrainian secondary school students, analyzed existing classification of speech genres. Based on the analysis of scientific literature and tailored grouped speech genres for testing them at the Ukrainian lessons. Given the leading activities of students a certain age, first proposed three groups fatychnyh genre (genres that promote harmony, genres, worsening interpersonal relationships, genres that promote the maintenance and development of good relations) algorithm implementation in their speech habits of students 8-9 grades and recommendations to respond to the second group of genres.

Keywords: communicative competence theory of speech genres, speech genre, communicative situation, communicative behavior fatychni speech genres, linguistic identity.

Додам пізніше уточнений англ. варіант

Список використаних джерел:

1. Бахтин М. М. Собрание сочинений : в 7-и т. / М. М. Бахтин ; ред. С. Г. Бочаров, Л. А. Гоготшвили // Институт мировой литературы им. М. Горького РАН. – М. : Русские словари, 1997. – Т. 5. – 330 с. – (Работы 1940 – начала 1960-х гг.).
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології : навч. посіб. / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2006. – 248 с.
3. Бацевич Ф.. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу / Ф.С.Бацевич // Вісник Нац. ун-ту «Львів. політ.». – 2002. – № 453, – С. 30–34.
4. *Вежбицка А.* Речевые жанры (Перевод *В.В.Дементьева*) / Анна Вежбицка // Жанры речи: сб. научн. статей. – Саратов: Колледж, 1999. – С. 99-112.

5. Гумбольдт В. фон. Характер языка и характер народа // Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. – 452 с.
6. Дементьев В. В. Изучение речевых жанров: обзор работ в современной русистике / Вадим Викторович Дементьев // Вопросы языкознания. – 1997. – № 1. – С. 109–121.
7. Дементьев В. В. Теория речевых жанров / В.В. Дементьев. — М.: Знак, 2010. — 600 с.
8. Дементьев В. В. Фатические речевые жанры / Вадим Викторович Дементьев // Вопросы языкознания. – 1999. – № 1. – С. 37–55.
9. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/>.
10. Долинин К.А. Речевые жанры как средство организации социального взаимодействия / К.А. Долинин // Жанры речи: сб. научн. статей. — Саратов: Колледж, 1999. – С. 8-14.
11. Карасик В. И. Языковые ключи / В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин. – Волгоград : Парадигма, 2007. – С. 333–338.
12. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі (матеріали круглого столу) // Українська мова і література в школі. – 2012. – №4. – С. 51-64.
13. Седов К. Ф. Жанровое мышление языковой личности (о риторике бытового общения) / Константин Федорович Седов // Речевое общение : спец. вестник ; под ред. А. П. Сковородникова. – Красноярск : Красноярский гос. ун-т, 2000. – Вып. 2 (10). – С. 38–43.
14. Федосюк М. Ю. Нерешенные вопросы речевых жанров / Михаил Юрьевич Федосюк // Вопросы языкознания. – 1997. – № 5-а. – С. 102–120.
15. Шмелева Т. В. Речевой жанр: опыт общефилологического осмысления / Татьяна Викторовна Шмелева // Collegium. – 1995. – № 1–2. – С. 4–6.